

Nicholas Wapshott

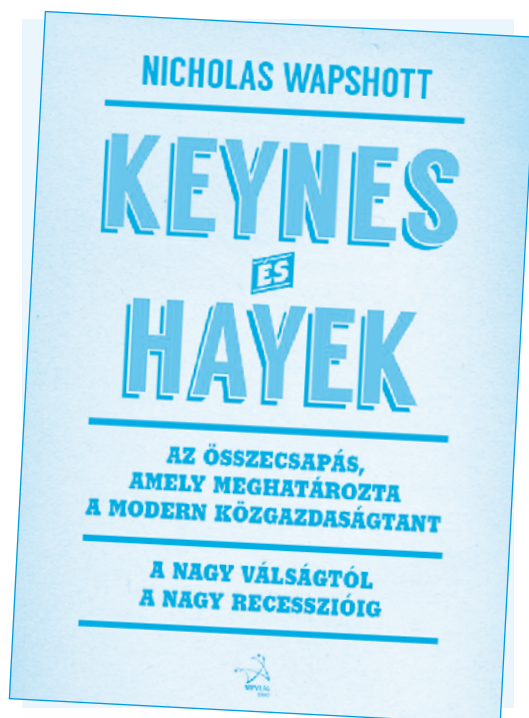
Keynes és Hayek

*Az összezapás, amely meghatározta
a modern közgazdaságtant*

A nagy válságtól a nagy recesszióig

WW NORTON AND NEW YORK, 2011

NAPVILÁG KIADÓ KFT., 2014

A Napvilág Kiadónál jelent meg 2014-ben, *Felcsúti Péter* fordításában a közgazdaságtan két nagy irányzatának: az osztrák iskolát képviselő *Hayeknek* és az állami beavatkozás prófétájának, *Keynesnek* szellemi párbajáról szóló könyve. Aktuális kérdéseket feszeget. Kell-e állami beavatkozás a modern piac működőképességéhez? És vajon meg tudja-e indokolni válaszát megfelelően az elméleti közgazdász? A különböző társadalomtudományok más-más oldalról közelítik a valóságot. A politikatudomány a hatalomtechnika eszközeit adja kezünkbe, a szociológia bemutatja az emberi környezetet, amelyben a gazdasági szabályozók hatnak – vagy esetleg éppen nem hatnak... A szociológia mutatókat produkál: jövedelmi, vagyoni, demográfiai tagozódásokat láthatunk, amelyek bizonyos értelemben éppen a gazdasági működés eredményeinek (is) tekinthetők. A pszichológia az egyéni motivációkat,

a társadalompszichológia a közösségi döntéseket segít megmagyarázni. A jog a döntéshozatal kerete, alapja, mindenekelőtt a tulajdonjog. De vajon tisztán gazdasági mérlegeléssel, úgymond, tudományosan megalapozható-e egy követendő magatartás az állam szerepvállalását illetően?

Nagyon sokan felteszik napjainkban is a kérdést: milyen tudomány is a közgazdaságtan? Nem leíró, mint a történelem. Nem pusztán logikai, mint a matematika. Nem kísérleti, mint a fizika. Ámbátor az elmúlt időszak történéseit bizonyos mértékig kísérletnek lehet tekinteni, a gazdasági problémák kezelésének hatásosságára. Valóban az a döntő kérdés, hogy vannak-e a közgazdaságtannak olyan, a társadalomtudományoktól elkülöníthető törvényszerűségei, amelyeket követve a helyes gazdaságpolitika kialakítható? A könyv gyakorlatilag erről szól.

Hayek értelmiségi családból származott, Keyneshez hasonlóan. Széles körű érdeklődését jellemzi, hogy jogi és politikatudományi doktorátust szerzett, de emellett filozófiát, pszichológiát és közgazdaságtant is hallgatott. Dolgozott *Monakow* agykutató intézetében is, aminek eredményeképpen chicagói tanársága idején érdekes tanulmányt publikált a biológia, pszichológia és filozófia összekapcsolásával (*The Sensory Order*). Ez azért érdekes, mert a piacgazdaság spontán koordinációs folyamataihoz hasonló jelenséget ír le az agyi működés során, azt állítva, hogy a spontán koordináció hatásánál jobbat az értelmi-akarati beavatkozás se eredményezhet.

Az osztrák iskola egyik kiemelkedő képviselőjének, egyik vezéralakjának, *Ludwig von Misesnek* tanítványa volt. Erősen hitt abban, hogy az árak jelentik az egyetlen alkalmas eszközt a gazdasági folyamatok egyensúlyba kerülésére. Mises híres szocializmuskritikájának is éppen az volt az alapja, hogy az állami ármegállapítás rendszere gyakorlatilag kiiktatja a piacot. Ez pedig a szocializmust – mint rendszert – bukásra ítéli. Hiszen ily módon az árak elvesztik indikátorszerepüket, amelyeknek a döntéshozatalt irányítani kellene. Éppen fordítva történnek a dolgok: az árak a tervezés szolgáltatójává lesznek. A piac rendkívüli bonyolultságát azonban a legképzettebb agytröszt se tudja lemodellezni, vélte Mises. Visszatekintve a szocializmus bő hetven, (illetve nálunk negyven) éve, Mises igazának sajnálatos történelmi bizonyítékait láthatjuk.

Hayek 1931-ben meghívást kapott a London School of Economics-ra (LSE), hogy ott előadásokat tartson. Ennek alapján vendégprofesszori állást szerzett. Mivel az osztrák és német politikai helyzet egyre tragikusabb irányba fejlődött, Hayek Angliában maradt. Ez az évtized Keynes nézeteivel való csatározással telt el. Az LSE és Cambridge Keynes főhadiszállása között folyamatos volt egymás műveinek bírálata.

Keynes apja közgazdaságtant tanított, édesanyja az első Cambridge-i női diplomás volt. A legjobb iskolákba járt (Eaton, King's College) matematikát hallgatott, de *Marshall* hatására a közgazdász pályára nyergelt át. Cambridge-i barátai bohém entellektüellek voltak. Keynes kirítt közülük, nem életvitelével, hanem szakmai érdeklődésével. Annyira érdekelték a rövidesen kirobbanó háború gazdaságilag megoldandó feladatai, hogy barátai ellenérzése ellenére kormányszolgálatot vállalt. Részt vett a békeszerződések körüli tárgyalásokban, bár amikor végképp nem tudta meggyőzni a hatalomban lévőket a győzelem utáni bosszúvágy helytelenségéről, lemondott. Megírta könyvét *A béke gazdasági következményei* címmel, amiben élesen ostromozta a Versailles-i szerződések kegyetlenségét. (Nekünk mondja?)

Megjósolta, hogy a jóvátételek embertelen nagysága elveti az új háború magját, s a szélsőségeseknek kedvez. Könyvét lefordították németre is, amit Hayek is nagy érdeklődéssel olvasott. További tevékenységét is a hatalommal, politikával való kapcsolatkeresés jellemezte. Ebben tértek el Hayekkel, akit a közgazdasági kérdések a maguk elvont teoretikus mivoltukban érdekelték.

Hayek a saját bőrén tapasztalta meg az első világháború utáni szegénység, infláció szörnyű következményeit. Kitartott liberális piacgazdasági nézetei mellett annak ellenére, hogy közelgő nagy válságban a kormányok hajlottak afelé, hogy állami beavatkozással tegyenek rendet a gazdaságban, s így úzzék el a tömeges munkanélküliség rémét.

Ami Keynes szerint nemcsak kívánatos, de elengedhetetlen volt. A tőke is jóváhagyta ezt, hiszen a hatalmas termelés-visszaesések a profitot is megnyirbálták, vagyonok úsztak el a válság sodrában. Fenyegető alternatívaként ott volt a kommunista Szovjetunió modellje. (Akivel azonban a politika a II. világháború alatt a németekkel szemben szövetségre kényszerült.) Ezért Keynes nézetei egyre általáno-

sabban elfogadottá váltak, beleértve az amerikai kormányt is. A New Deal sokban tükrözte Keynes elgondolását. Az 1945-öt követő negyed század Keynes nézeteinek teljes győzelmét hozta, nem kis mértékben azért, mert a háborús kiadások éppen azt az improduktív felhasználást eredményezték, amit Keynes ismert példájában idézett, az improduktív tevékenység jövedelemtermelő, keresletteremtő hatásáról. Lásd elásott pénzek kiadását...

Hiszen a hadi termelés felfutása foglalkoztatásemelést, bérkiáramlást, keresletnövekedést hozott magával. Igaz, Amerikában a háború után egy kis visszaesést eredményezett az átállás a polgári termelésre, de a világ egészében bőven lett piac, a helyreállítási ciklusok miatt. S a nemzetközi kereskedelem újra megélné. Ezt szolgálta a Bretton-Woods-i valutarendszer létrejötte, hiszen kiszámíthatóvá tette a külpiazi kereskedést. A Bretton Woods-i tárgyalásokban Keynes fontos szerepet játszott. Igaz, nem az általa előterjesztett javaslatot fogadták el, hanem az amerikai *White-ét*, de a lényeg külkereskedelem fellendülése volt. A piacot még az USA-ban is erősen megrendszabályozta a hadigazdálkodást túlélő árszabályozás gyakorlata. 1946-ban egyenesen törvényi rangra emelkedett a keynes-i gazdaságpolitika az USA-ban, a Full Employment Act-tel. Ez a törvény a kormány kötelességévé tette, hogy foglalkozzék a gazdasággal. (Azóta olyan túlsúlyra jutott e feladat, hogy *Clinton* emlékeztető kampányszlogenje szerint tulajdonképpen *csak ez számít. (The economy ... you fool!)*

Az amerikaiak azonban már korábban is olyan jól megtanulták a leckét, hogy 1945 óta gyakorlatilag minden elnök érvényesített valamennyit a keynesi tanokból. A demokrata *Kennedy* a hatvanas években nyíltan felvállalta, hogy nemcsak anticiklikus jelleggel, de általában is érvényesíti a gazdaság menedzselésére a költségvetési politikát. Akésőbbi elnökök – a republikánusok is, mint *Reagan* – folytatták

a költségvetési lazítást. Részben *Kennedy*hez hasonlóan, a hadikiadások és ürprogramok jelentős növelésével, részben az adócsökkentések politikájával. (Mindkettő deficithez vezetett.) *Reagan*re egyértelműen a *policy mix* volt jellemző: míg *Volcker*, a FED elnöke a monetarista eszköztárat, a rendkívül magas kamatokat alkalmazta az infláció letörésére, az elnök bátran felvállalta a költségvetés-politikában a deficitet is, hatalmas adócsökkentéseivel és csillagháborús programjával. Vagyis *Hayek*et – a monetaristákat – is, de *Keynes*t is követte...

De itt kissé előre ugrottunk az időben. A *Keynes* – *Hayek* párbaj értékelésénél meg kell említeni, hogy a harmincas évek végétől *Hayek* egyértelműen a közgazdasági elméletben a vesztesek oldalán találta magát. Nem tudott, s talán nem is igazán akart reagálni *Keynes* 1936-ban publikált Általános Elméletére. Hosszú időre befelé fordult, s a saját szűk köreivel ápolt kapcsolatot. Megírta azonban a komoly hírnevet hozó művét: *The Road to Serfdom* (Út a szolgáshoz), ami azonban nem gazdasági, inkább politikai természetű munka. Ebben az államhatalom túlterjeszkedésének tragikus következményeire, a politikai diktatúra veszélyeire hívja fel a figyelmet, a fasizmus és a kommunizmus példája nyomán. (A nagyobb hangsúlyt a fasizmusra tette, hiszen ez idő tájt a Szovjetunió éppen háborús szövetséges volt.) A náci példa azonban pontosan azért volt roppant fenyegető, mert az a kapitalizmuson belül jött létre. A magántőke megmaradt, de minden gazdasági döntés az államtól függött. A politikai élet nyílt diktatúrává vált. S a háború megmutatta, ez hova vezetett.

Hayek Amerikába utazott, ahol az *Út a szolgásban* című művének bemutatója volt. Közönségsikert aratott, de mint közgazdász, leírták. El lehet ugyan mondani, hogy az angolszászokkal ő ismertette meg az osztrák iskola tanait, *Böhm* – *Bawerk* kamatelméletét.

A keynesi pénzülmélet új fogalomrendszere azonban elsodorta az eszméit. *Hicks, Kaldor, Joan Robinson, Galbraith, Hansen és Samuelson* felesküdték a keynesi tanokra. Samuelson ve-
gyes gazdaságot feltételező Közgazdaságtana nemzedékek bibliája lett. (Samuelson jóval később is azt mondta: Nem érdekel, ki alkotja a nemzet törvényeit, amíg én írhatom a közgazdasági tankönyveit. Interjú Samuelsonnal, *The New York Times*, 1995 március 14.). Keynes maga azt írta híres könyve végén: mindnyájan egy halott közgazdász rabszolgái vagyunk... A felnövekvő nemzedékekre az üzleti életben és a kormányzatban is azok az eszmék vannak hatással, amelyen egyetemi tanulmányaik alatt nevelődtek.

1946-ban eléggé váratlanul, s viszonylag fiatalon meghalt az önmagát sose kímélő, a gyertyát két végén égető Keynes. Vetélytársa még majd fél évszázaddal túlélte. De neki ebből az első harminc év nem jelentett sok örömet.

A vitát a Keynes-szel ugyanis Keynes gondolatait tovább vívő tanítványi köre folytatta Hayekkel. Pontosabban: nem is volt vita, mivel általánosan elfogadottá váltak a keynesi tanok. Mind a kormányzati politikában, mind a katedrákon. Mi több: az elméleti közgazdászok között egyre több szocializmusbarát volt.

Hayek, aki egykor, pályája kezdetén még szimpatizált a szocialista tanokkal, ekkorra már messze eltávolodott e nézetektől. Angliában valósággal ellenségesnek érezte tehát a léggört maga körül. Elhatározta, hogy emigrál Amerikába. (Ebben személyes, családi motivációk is szerepet játszottak. Elvált ugyanis, és amerikai fizetéséből el tudta tartani az első és második feleségét, valamint támogatni tudta első házasságából származó gyermekeit.)

Keynesnek mindig komoly szellemi csapata volt. Ilyesmi foroghatott Hayek fejében is. Noha egyértelműen kisebbségbe kerültek a hozzá hasonlóan gondolkodók, úgy érezte, hogy saját eszmerendszerét meg kell erősítenie, kicsiny körének összefogásával. Ez volt a Mont

Pelerin-társaság. 1947-ben a genfi tó partján, a Mont Pelerin tetején egy szerény turistahotelben jött össze a szabadpiaci szimpatizánsok csapata. Köztük volt a fiatal *Milton Friedman* is. Még néhány név a résztvevők közül: a későbbi Nobel-díjas *Joe Stiegler, Wilhelm Röpke*, a „harmadik út” jeles szabadgondolkodója, és von Mises, a nagy öreg. Korántsem volt egy-
séges még ez a kicsiny kör sem. Mindenesetre egyben közösek voltak: valamennyien elszigetelten tevékenykedtek hazájukban, az uralkodó áramlattal szemben.

E kör eszméi a hetvenes években kerültek ismét reflektorfénybe. Hayek 1962-ig a Chicagói egyetem tanára volt, majd Freiburgban tanított. 1969-ben visszaköltözött a kontinensre, s Salzburgban adott órákat az egyetemen. Később Freiburgba költözött, s ott is élt haláláig. Roppant magányos volt, sokat betegeskedett. Az 1970-es évek azonban váratlan elismerést hoztak neki. 1974-ben megosztva egyik szelle-
mi riválisával, a svéd *Gunnar Myrdallal*, közgazdasági Nobel-díjat kapott. (Maga az aktus jól kifejezte, hogy a tudomány milyen mértékben megosztott a két irányzat képviselői között.)

Ekkor kezdődött az ő fönixmadárszerű újraéledése. A Nobel-díj széles körű ismertséget hozott neki, Friedman, aki két évvel utána ugyancsak Nobel-díjas lett, elismerően beszélt róla. A stagfláció beköszöntével a politikában is nagy változások történtek. Teret kaptak a piachívő politikusok, Amerikában Ronald Reagan került hatalomra, Angliában *Margaret Thatcher*. Mindkettő sokra értékelte Hayeket. Az angol miniszterelnök meghívta tanácsadói közé, kitüntetést kapott az őt fogadó angol királynőtől, (Order of Companions of Honour), s előkelő vacsorára hívta meg utána a Közgazdasági Intézet, az Institute of Economic Affairs. Ezt a napot élete legboldogabb napjának tartotta. 1991-ben *Bush* elnök is a második legmagasabb amerikai kitüntetést adta át neki, amit külföldi személy az USA-tól

kaphat. Értékelte harcos antikommunizmusát, hiszen közben a kelet-európai rendszerváltás is végbement. Számos ország közgazdasági elitje példaképének tekintette az átalakulás során Hayeket. Mondhatjuk, azzal a tudattal hunyhatta le a szemét 1992-ben, hogy eszméi beértek. Legyőzte Keynest.

Vagy mégsem?

A könyv értelemszerűen csak egy rövid kitekintést ad a Hayek halálát követő negyedszázad fejleményeiről. Azonban ebből is kiviláglik, hogy a meccs még mindig nincs véglegesen lejátszva. A 2008-as nagy recesszió, amit bizony csak erőteljes keynesi lépésekkel tudtak megmenteni attól, hogy ne váljék világméretű összeomlássá, úgy tűnik, felértékeli ismét Hayek riválisának tanítását.

Egy rövid recenzió keretében nincs mód elmélyülni azokban a kérdésekben, amelyekben úgy tűnik, mindkét gondolkodó tévedett, vagy legalább is, nem adott a problémára megoldást. Mert eléggé nyilvánvaló, hogy egyik sem foglalkozott a világméretű egyensúlytalanságok problémájával, és nem volt tekintettel az ökológiai közgazdaságtan követelményeire. Nem érzékelték, hogy az olajárrobbanás új helyzetet teremtett, s nem a munka-tőke közötti birkózás hozta alapvetően a stagflációt, az infláció megélénkülését, ami nem járt a fejlett országokban gazdasági növekedéssel, s látszólag megbuktatta a keynesi gondolkört, hanem a harmadik tőkeelem: a természeti tőke megjelenése. (Keynes sem foglalkozott a harmincas években a brit birodalom legfontosabb gyarmatán, Indiában ökológiai kialakult eszmékkel, bár elvileg ismerhette volna őket. *E. F. Schumacher*, Angliába emigrált német közgazdász, aki a háború alatt Keynes támoga-

tását élvezte, s a Bretton-Woods-i konferenciára vitt keynesi javaslat kidolgozója volt, majd negyed századdal később fogalmazza meg ezeket a gondolatokat.) Nemzetgazdaságban gondolkodtak, a globalizáció által hozott új jelenségeket, a jövedelempolarizálódás tényét nyilván nem elemezhettek.

A Keynes–Hayek vitának tehát még nincsen vége. De a könyv elolvasása mégis nagyon tanulságos. Amellett, hogy roppant szórakoztató! Hiszen a szerző, *Nicholas Wapshott* a párhuzamos életrajzokat anekdoták, személyes élmények sokaságával fűszerezi. Ami számomra a legnagyobb tanulság volt, azonban az, hogy mennyi és micsoda nagy ellenállást kell leküzdeniük a szakmailag korrekt elemzésre törekvő tudósoknak. Mennyi mellőzést, lesajnálást, sértést kell elviselniük. Milyen nehéz elérni, hogy a hatalomba kerülők valóban odafigyeljenek a gazdasági törvényszerűségek okaira és következményeire. Hogy mennyi múlik azon, van-e valaki, aki a hatalom sáncaiból kitekintve, hallgat az akadémiai tisztet betöltő tudósra.

Bizony ahhoz, hogy valami a megtalált (megtalálni vélt) igazságokból gazdaságpolitikai döntéssé váljon, és milliók életére hatással legyen, ez a kapcsolat elengedhetetlen. Fontos tehát, hogy megjelenhessenek új, a mainstreamtől eltérő gondolatok, s legyen egyáltalán miből választaniuk a politikusoknak. Az sem mindegy, hogy vannak-e olyan független könyvkiadók, folyóiratok, amelyek közlik ezeket akkor, amikor szinte minden ilyen intézmény fennmaradása a támogatások függvénye.

Botos Katalin

Levelezési e-cím: evmkabor@gmail.com